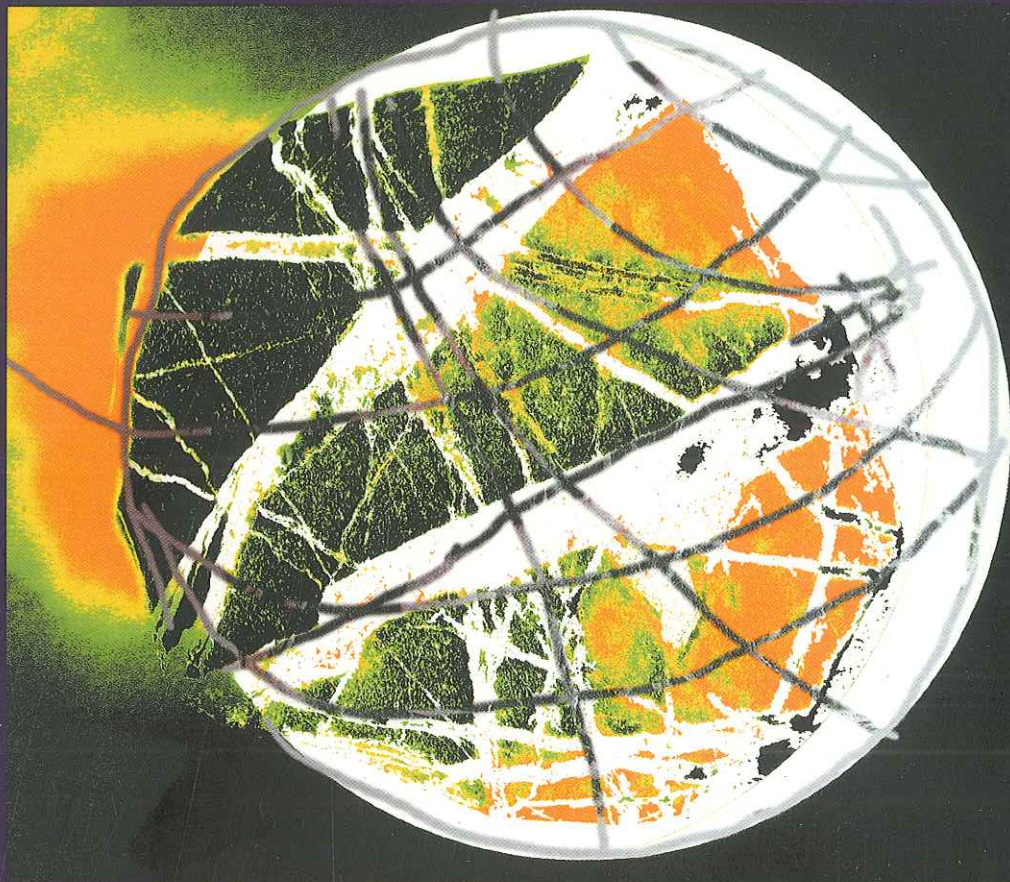

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς Έρευνα και Διδασκαλία

ΤΟΜΟΣ Β΄

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ - ΡΕΘΥΜΝΟ 4-6 Ιουλίου 2003

αριζος

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Δαμανάκης Μιχάλης
Καρδάσης Βασίλης
Μιχελακάκη Θεοδοσία
Χουρδάκης Αντώνης

Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο, 2004

Το θέατρο του ελληνισμού της διασποράς, 19ος-20ός αιώνας: Συμβολή ενός πανεπιστημιακού μαθήματος στη διδασκαλία της ιστορίας του ελληνισμού της διασποράς

Χρυσόθεμις Σταματοπούλου – Βασιλάκου

Αντικείμενο της παρούσας εισήγησης αποτελεί η παρουσίαση ενός πανεπιστημιακού μαθήματος έμμεσης διδασκαλίας της ιστορίας του ελληνισμού της διασποράς, όχι σε ένα Τμήμα Ιστορικών Σπουδών, όπως θα περίμενε κανείς, αλλά στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, του οποίου έχω την τιμή να είμαι μέλος Δ.Ε.Π. Η έμμεση αυτή διδασκαλία του υπό συζήτηση αντικειμένου πραγματοποιείται στα πλαίσια του μαθήματος με θέμα «Το θέατρο του ελληνισμού της διασποράς 19ος-20ός αιώνας», που έχει σχεδιαστεί και έχει μέχρι στιγμής διδαχτεί από την ομιλούσα τρεις φορές ως μάθημα επιλογής, μια φορά στο προπτυχιακό (1997-1998) και δύο φορές στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος μας (1999, 2003), με ικανοποιητικά αποτελέσματα θέλω να πιστεύω.

Παραβιάζω ανοικτές θύρες επισημαίνοντας την ιδιαίτερα σημαντική θέση που κατέχει στη γενικότερη ιστορική πορεία του ελληνισμού η νεοελληνική διασπορά¹. Μοιραία λοιπόν οι ασχολούμενοι με την ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου θα μελετήσουν την ιστορία της νεοελληνικής διασποράς, πρώτα της ιστορικής και μεταγενέστερα της μεταναστευτικής, στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν την εμφάνιση του θεατρικού φαινομένου στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού, είτε ως μορφή πνευματικής δημιουργίας (μεταφραστικό πρώτα εγχείρημα και αργότερα συγγραφή πρωτότυπων θεατρικών έργων), είτε ως καλλιτεχνική δημιουργία με κοινωνική διάσταση, όπως είναι η θεατρική παράσταση. Ιδιαίτερα για τους μελετητές του νεοελληνικού θεάτρου του 19ου αιώνα, το κέντρο ενδιαφέροντος μετακινείται από την Αθήνα, στα κέντρα του μείζονος ελληνισμού. Άλλωστε η αθηνοκεντρική άποψη που είχε συστηματικά καλλιεργήσει ο Γιάννης Σιδέρης μέσα από την «Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου»² έχει καταρριφθεί από τα πορίσματα νεότερων μελετών³. Η «καρδιά» του νεοελληνικού θεάτρου τον αιώνα αυτό έχει πλέον αποδειχτεί ότι κτυπούσε στις εκτός ελλαδικού χώρου ελληνικές παροικίες⁴

¹ Χασιώτης Ι. Κ. (1993) *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής Διασποράς* Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 11.

² Σιδέρης Γιάννης (1951). *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου: 1794-1944*. Τόμ. Α' 1794-1908. Αθήνα, Ίκαρος. Β' έκδοση Αθήνα: Μουσείο και Κέντρο Μελέτης του Ελληνικού Θεάτρου, Καστανιώτης, 1990.

³ Πούχγερ Βάλτερ (2002) Η νέα εικόνα της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου, όπως διαμορφώθηκε από τις θεατρολογικές έρευνες των τελευταίων 25 χρόνων στο: Βιβιλιάκης Ι. (επιμ.) *Πρακτικά Α' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου «Το ελληνικό θέατρο από τον 17ο στον 20ό αιώνα»*. Αθήνα, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Ergo, 26.

⁴ Πούχγερ Βάλτερ (1992). *Το θέατρο στην Ελλάδα: Μορφολογικές επισημάνσεις*. Αθήνα, Παίριδης, 333.

(Βουκουρέστι⁵, Ιάσιο⁶, Οδησσό⁷, Κωνσταντινούπολη⁸, Σμύρνη⁹, Αλεξάνδρεια¹⁰ κ.λπ.) για να μνημονεύσουμε τις σημαντικότερες.

Ας μη ξεχνάμε ότι οι πρώτες χειρόγραφες μεταφράσεις¹¹ στα ελληνικά έργων του Μολιέρου¹², του Μεταστάσιου¹³ και του Γκολντόνι¹⁴ πραγματοποιούνται στο γόνιμο πνευ-

⁵ Λάσκαρης Νικ. (1939) *Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου*. Τόμ. Α' Αθήναι, Μ. Βασιλείου, 179-254. Camariano Ariadne (1943) *Le théâtre grec à Bucarest au début du XIXème siècle*. *Balkanica* 6, 381-416. Οικονομίδης Δημ. (1949) *Ιστορία του εν Βουκουρεστίου ελληνικού θεάτρου*. *Ελληνική Δημοουργία*, τόμ. 3, 1949, 893-898, 984-989 και τόμ. 4, 51-55. Του ίδιου (1950) Ο Κ. Κυριακός Αριστίας μέχρι της αφίξεως του εις Αθήνας. *Ελληνική Δημοουργία* 4, 43 κεξ. Του ίδιου (1952) Από την ιστορίαν του νεοελληνικού και ρουμανικού θεάτρου: Συμβολή εις τα περί του βίου και δράσεως του κωνσταντινουπόλιτου Κωνσταντίνου Κυριακού-Αριστίας. *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού*, 12, 147-196. Του ίδιου (1954) Το εν Βουκουρεστίω ελληνικόν θέατρον και οι μαθηταί του Κωνσταντίνου Κυριακού Αριστίας. *Αρχείον Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 19, 161-192. Ζωίδης Γ. (1964) *Το θέατρο της Φιλικής Εταιρείας: Μελέτη*. Αθήνα, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις. Του ίδιου (1964) *Κωνσταντίνος Κυριακός Αριστίας* Αθήνα, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις. Ζώρας Γ. (1967) Το εν Βουκουρεστίω ελληνικόν θέατρον και η συμβολή του Στεφάνου Κοκμητή. *Παρνασσός*, 9, 503-510. Σιδέρης Γιάννης (1970) Το Εικοσιένα και το θέατρο ήτοι πως γεννήθηκε η νέα ελληνική σκηνή. *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα 1970, σσ.151-191. Βαλέτας Γ. (1971) *Θεόδωρος Αλκαίος, ο βάρδος και ο καπετάνιος του εικοσιένα: Τα πρώτα θεατρικά*. Αθήνα, Πηγή, 9-20. Puchner Walter (1975) Hof-Schul-und Nationaltheater der Griechischen Aufklärung im Europäischen Südosten. *Maske und Kothurn* 21, 235-262. Σιατόπουλος Δημ. (1984) *Το θέατρο της Ρωμοσύνης*. Αθήνα, Φιλιππίτης, 100-107. Πούχνερ Βάλτερ (1985) *Τρεις Έλληνες θεατράνθρωποι στα Βαλκάνια του 19ου αιώνα: Ρορονίς, Δημητρίου, Κυριακός Αριστίας*. *Δρώμενα*, 10-11, Ιούλ. - Δεκ. 1985, 78-96. Σπάθης Δημ. (1986) *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο: Επτά μελέτες*. Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 47-49 και 61-68. Πούχνερ Βάλτερ. (1993) *Η ιδέα του εθνικού θεάτρου στα Βαλκάνια του 19ου αιώνα*. Αθήνα, Πλέθρον, 66-78. Βάλσας Μίμης (1994,) *Το νεοελληνικό θέατρο από το 1453 έως το 1909*. Αθήνα, Ειρμός, 265-275.

⁶ Λάσκαρης Νικ. (1939) ό.π. τόμ. Α', σ. 112-120. Ζωίδης Γ. (1964) *Το θέατρο της Φιλικής Εταιρείας* ό.π., Βαλέτας Γ. (1971) *Θεόδωρος Αλκαίος, ο βάρδος και ο καπετάνιος του Εικοσιένα* ό.π. Σιδέρης Γ. (1951) Το Εικοσιένα και το θέατρο, ήτοι πως γεννήθηκε η νέα ελληνική σκηνή ό.π. Σιατόπουλος Δημ. (1984), ό.π., 115-117. Πούχνερ Β. (1993) *Η ιδέα του εθνικού θεάτρου στα Βαλκάνια του 19ου αιώνα*, ό.π., 67-69, 77-79, 180-181.

⁷ Λάσκαρης Νικ. (1949) Τα εν Οδησσώ 1814-1824. *Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου* ό.π., τόμ. Α' 150-178. Puchner W. (1975) Hof-Schul-und Nationaltheater der Griechischen Aufklärung im Europäischen Südosten ό.π., 235-262. Ταμπάκη Άννα (1980). Το ελληνικό θέατρο στην Οδησσό: 1814-1818: Αθησαύριστα στοιχεία. *Ο Ερασιστής* 16, 1980, 229-238. Σιατόπουλος Δημ. (1984) ό.π. 190-193. Σπάθης Δημ. (1986) ό.π., 49-61. Βάλσας Μίμης (1994) ό.π., 276-282.

⁸ Αντ. Μετίν (1977) Η δράση του ελληνικού θεάτρου στην παλαιά Κωνσταντινούπολη: Μία ιστορική αναδρομή από το 1818 ως το 1914. *Θέατρο*, 10, αρ. 59-60, Σεπτ. - Δεκ. 1977, 39-59. Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις (1994-96) *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19ο αιώνα*. Αθήνα, Νέος Κύκλος Κωνσταντινουπολιτών, 2 τόμ.

⁹ Σολομωνίδης Χρήστος (1954) *Το θέατρο στη Σμύρνη: 1657-1924*. Αθήνα.

¹⁰ Λαχονακόδης Η. (1927) *Το θέατρον εις την Αλεξάνδρειαν παλαιά και νέα*. Αλεξάνδρεια. Πολίτης Αθην. (1928) *Συμβολή του Ελληνισμού εις την ανάπτυξιν της νεωτέρας Αιγύπτου*. Τόμ. Β'. Ο Ελληνισμός και η νεώτερη Αίγυπτος. Αλεξάνδρεια - Αθήνα. Γαλουρακής Μανώλης (1967) *Η Αίγυπτος των Ελλήνων: Συνοπτική ιστορία του Ελληνισμού της Αιγύπτου*. Αθήνα: Μητροπόλις, 505-533. Καρματζός Παναγιώτης (1974) *Αλεξανδρινά: Θεατρικά και φιλολογικά*. Αθήνα, Κριτική Φύλλα. Σουλογιάννης Ευθύμιος (2003) Η αφύπνιση του παροικιακού θεάτρου της Αιγύπτου. Στο αφιέρωμα: «Το θέατρο της Διασποράς». *Καθημερινή - Επτά Ημέρες*, 7 Σεπτ. 2003, 22-23.

¹¹ Ταμπάκη Άννα (2001) *Χειρόγραφες μεταφράσεις του Διαφωτισμού: Η πρόσληψη των δυτικοευρωπαϊκών λογοτεχνικών ειδών*. *Σύγκριση = Comparaison*, 12, 7-28.

¹² Droulia Loukia (1974) Molière traduit en grec 1741: Présentation de deux manuscrits. *Symposium «L' époque phanariote»*. Thessalonique, Institute for Balkan Studies, 413-418. Ταμπάκη Άννα (1988) *Ο Μολιέρος στην φαναριώτικη παιδεία: Τρεις χειρόγραφες μεταφράσεις*. Αθήνα, ΕΙΕ/ΚΝΕ, (Τετράδια Εργασίας, 14). Ζώρας Γεράσιμος (1990) Μία άγνωστη μετάφραση κωμωδίας του Μολιέρου στα ελληνικά. Παρουσία, 7, 61-88. Tabaki Anna (1994) Traduzioni greche manoscritte da Molière: L' uso dell' italiano come lingua veicolare. *Testi letterari italiani tradotti in greco (dal' 500 ad oggi)*. A cura di Mario Vitti. Messina, Rubbetino, 153-161. Της ίδιας (1997) *Φαναριώτικες μεταφράσεις έργων του Μολιέρου: Το χ.φ. III 284 της Βιβλιοθήκης Μ. Eminescu του Ιασίου*. *Ο Ερασιστής*, 21, 379-382.

¹³ Ο Ιωάννης Καρατζάς, γιος του ηγεμόνα της Βλαχίας Νικολάου μεταφράζει έμμετρα τα έργα «Δημοφών», «Υπερμήστρα» και «Νήσος η έρημος» του Μεταστάσιου. Βλ. Σπάθης Δημ. (1986) *Άγνωστες μεταφράσεις του Μεταστάσιου*. Στον τόμο: *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο: Επτά μελέτες* ό.π., 101-144.

¹⁴ Σπάθης Δημ. (1986) Η παρουσία του Γκολντόνι ό.π., 199-201. Βλ. επίσης, *Dieci commedie di Goldoni tradotte in neogreco*. Edizione a cura di Anna Gentilini, Lidia Martini, Cristina Stevanoni. Padova, Università di Padova, 1988 και Gentilini Anna (1991) *Il Goldoni di Karatzás. III Convegno Nazionale di Studi Neogreci « Italia e Grecia: Due culture a confronto» (Palermo, 19-20 Ottobre 1989, Catania 21 Ottobre, 1989)*: Atti. Palermo, Università di Palermo, 81-91.

ματικό περιβάλλον των φαναριώτικων κύκλων στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες στα μέσα του 18ου αιώνα και στην πρώτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Το ίδιο ισχύει και για τα πρώτα πρωτότυπα θεατρικά έργα¹⁵. Ας αναφέρουμε τα έργα: το «Αχούρι»¹⁶ (1692) του Νεόφυτου, ιερομονάχου στο μοναστήρι του Αγίου Σάββα στη Ρουμανία, «Κωμωδία των αληθών συμβάντων»¹⁷, «Αυξεντιανός ο μετανοημένος»¹⁸, «Αλεξανδροβόδας ο ασυνειδήτος»¹⁹ (1785) του Γεωργίου Σούτσου, «Το σαγανάκι της τρέλλας»²⁰ (ante 1786), «Ο χαρακτήρ της Βλαχίας»²¹ (1785-1820), «Η νέα κωμωδία της Βλαχίας»²² (1820) και «Επάνοδος ή το Φανάρι του Διογένους, (1803) του Αγάπιου Χαπίπη²³, ενώ οι πρώτες ελληνικές εκδόσεις θεατρικών έργων θα τυπωθούν στα τυπογραφεία των ελληνικών παροικιών της Βενετίας²⁴ (Νικ. Γλυκύς, της Βιέννης²⁵ (εκδότες Πολυζώης Λαμπανιτζιώτης και Μαρκίδης Πούλιος), του Βουκουρεστίου, επίσης στη Μόσχα, την Οδησό, το Λιβόρνο²⁶ κ.ά.

Θα πρέπει εδώ παρενθετικά να τονίσουμε την ιδιαίτερη συμβολή της υπάρχουσας και συνεχώς αυξανόμενης βιβλιογραφίας²⁷ για τη νεοελληνική Διασπορά (ιστορική και μετα-

¹⁵ Πρόκειται βασικά για σατιρικά κείμενα προερχόμενα από φαναριώτικους κύκλους και το περιβάλλον του Πατριαρχείου. Βλ. Papacostea-Danielopolu (1977) *La satire sociale-politique dans la littérature dramatique en langue grecque des Principautés (1774-1830)*. *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, 15, 1977, 75-92.

¹⁶ Legrand Emile. (1881) *Bibliothèque Grecque Vulgaire*. Vol. 2 Paris, LXXIII – LXXXVI, 148-165.

¹⁷ Σκουβαράς Ευάγγελος (1970) Σηπλιτευτικά κείμενα του ΙΗ' αιώνας. *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 20, 181-194.

¹⁸ Βιβλιάκης Ιωσήφ (2002) *Αυξεντιανός ο μετανοημένος: Μία πολιτική κωμωδία του 18ου αιώνα. Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου «Το ελληνικό θέατρο από τον 17ο στον 20ό αιώνα»*. Αθήνα, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Ergo, 69-80.

¹⁹ Σούτσος Γεώργιος Ν. (1995) *Αλεξανδροβόδας ο ασυνειδήτος: Κωμωδία συντεθείσα εν έτει 1785*. Σχολιασμένη έκδοση και συνοδευτική μελέτη: Φαναριώτικη κοινωνία και σάτιρα του Δημ. Σπάθη. Αθήνα, Κέδρος.

²⁰ Rigas. *Scieri inedite*. Έκδοση μετάφραση, επίλογος Lia Brad Chisacorf (1998). Bucharest, Academia Romana Institutul Studii Sud Est Europe. Έχει αποδοθεί στον Ρήγα, αλλά με μη ικανοποιητική τεκμηρίωση. Βλ. Σπάθη Δημ. (1999) Στο εργαστήριο της φαναριώτικης σάτιρας. *Τα Ιστορικά* 31, 486-496. Επίσης Ευαγγελάτος Σπύρος (2000) Βιβλιοκρισία. *Παράβασις*, 3, 289-292 και Πούχχερ Βάλτερ (2002) Βιβλιοκρισία. *Παράβασις*, 4, 295-309.

²¹ Papacostea, Danielopolu (1977), ό.π.

²² Ό.π. Βλ. επίσης Ταμπάκη Άννα (2003). *Το νεοελληνικό θέατρο 18ος-19ος αι.: Ιστορία – Δραματουργία: Εισαγωγική μελέτη*. Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, 51-62.

²³ Δημαράς Κ.Θ. (1992) Βιογραφικά του Αγαπίου Χαπίπη. *Ιστορικά Φροντισματα*. Τόμ. Α'. Αθήνα, Πορεία, 103-112.

²⁴ Αναφέρονται ενδεικτικά οι εκδόσεις: «Αμύντας» του Τορκοάτο Τάσσο (Βενετία, 1745), «Ζηνοβία» του Μεταστάσιου (Βενετία, 1755), «Ξι τραγωδίες του Μεταστάσιου (Βενετία, 1779) κ.ά.

²⁵ Αναφέρονται ενδεικτικά οι εκδόσεις: Τρεις κωμωδίες του Goldoni (Βιέννη, 1791), «Ο Δημοφόντης» και «Αχιλλεύς εν Σκύρω» του Μεταστάσιου (Βιέννη, 1794), «Φιλότας» του Lessing (Βιέννη, 1796) «Θεμιστοκλής» το Μεταστάσιου (Βιέννη, 1796) κ.ά.

²⁶ Βλ. αναλυτικά βιβλιογραφίες Emile Legrand, Γκίνη – Μέξη, Λαδογιάννη – Τζούφη.

²⁷ Εξαιρετικά χρήσιμη η βιβλιογραφία στο τέλος του βιβλίου *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής Διασποράς*, του Ι. Κ. Χασιώτη (1995), ό.π., 199-214. Ενδεικτική μεταγενέστερη βιβλιογραφία: *Ο απόδημος ελληνισμός*. Αθήνα, 1995, Αγτζίδης Β. (επιμ.) (2001). *Άτλας της ελληνικής Διασποράς*. Αθήνα, Αλέξανδρος. Βεντούρα Λίνα (1994) *Μετανάστευση και έθνος: Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Αθήνα. *Ο Ελληνισμός στην Ενωμένη Ευρώπη* (1992) Βρυξέλλες, Διεθνές Κέντρο Απόδημου Ελληνισμού. (1998) *Ο Ελληνισμός της Διασποράς: Προβλήματα και προοπτικές: Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο*. Αθήνα: Λιβάνης. *Ο Ελληνισμός της Διασποράς και η ελληνική παιδεία του: Στ' Διεθνές Παιδαγωγικό Συνέδριο* (Φλώρινα, 29-31 Οκτ. 1993). Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 1995. Καζάκος Πάνος (1999) *Ο απόδημος Ελληνισμός στις Σκανδιναβικές χώρες*. Αθήνα ΓΓΑΕ. Του ίδιου (1995) *Ο Ελληνισμός στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα ΓΓΑΕ. Παπαδοπούλου – Συμεωνίδου (1998) *Δίκτυα και πολιτική οργάνωση του οικογενειακού ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης. Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος (2000) *Διασπορά και εθνική στρατηγική* Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα. Clogg, Richard (1999) *The Greek diaspora in the twentieth century*. London, Macmillan, Ioannides Christos (1997) *Greek in english speaking countries: culture, identity, politics*. New York, Aristid Caratzas κ.ά.

ναστευτική), που αποτελεί προϋπόθεση και εκ των παραγόντων *όντων ουκ άνευ* για την έρευνα της ιστορίας του ελληνικού θεάτρου της Διασποράς. Οι μελετητές του τεράστιου αυτού και ανεξάντλητου επιστημονικού αντικειμένου, Έλληνες και Ξένοι, προσφέρουν έμμεσα τεράστιες υπηρεσίες στους θεατρολόγους που ασχολούνται με το αντικείμενο αυτό, και οι οποίοι δυστυχώς είναι ελάχιστοι, επισημαίνοντας σχετικά αρχεία και φέροντας στην επιφάνεια όγκο άγνωστων πληροφοριών που μπορούν να αξιοποιηθούν και στην έρευνα για το θέατρο της Διασποράς.

Τα δεδομένα και τα πορίσματα των νεότερων θεατρολογικών ερευνών, μετά το θάνατο του Γιάννη Σιδέρη το 1975, και ιδιαίτερα μετά το 1990 με την ίδρυση των τριών πανεπιστημιακών τμημάτων Θεατρικών Σπουδών στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση, (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα), μαζί με τον προϋπάρχοντα από το 1978 Τομέα Θεάτρου και Κινηματογράφου της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, που έδωσαν μεγάλη ώθηση σε νέες έρευνες για άγνωστες περιοχές του νεοελληνικού θεάτρου, έχουν διαφοροποιήσει τη συνολική εικόνα της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου, έτσι όπως μας τον παρέδωσαν οι παλαιοί ιστορικοί του αντικειμένου Νικόλαος Λάσκαρης, Γιάννης Σιδέρης, και Μίμης Βάλας, «η νέα αντίληψη της ιστορίας αυτής του νεοελληνικού θεάτρου δεν διατάζει να επισημάνει, εκτός από τις υπαρκτές συνέχειες, τις ρήξεις και τις τομές του, που συνδέονται με την τύχη του ελληνοισμού της διασποράς από την περίοδο της φραγκοκρατίας ως τον 20ό αιώνα».²⁸

Έτσι πέρα από την ανάγκη ανασύνταξης της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου στον ελλαδικό χώρο, έχει γίνει συνείδηση στους θεατρολόγους και ειδικά έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ομιλούσα, η ανάγκη σύνταξης μιας παράλληλης ιστορίας θεάτρου για τον ελληνισμό της διασποράς, που θα περιλαμβάνει και τον 20ό αιώνα, *terra incognita* για τη θεατρολογική έρευνα. Απαραίτητη λοιπόν προϋπόθεση για τη συγγραφή μιας τέτοιας ιστορίας είναι η διερεύνηση της θεατρικής δραστηριότητας των ελληνικών κοινοτήτων του εξωτερικού που αποτελούν ακόμα άγνωστα ή λιγότερο γνωστά κεφάλαια για την ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου.

Θα αναφέρω ενδεικτικά: την έλλειψη εκτενούς μελέτη για το ελληνικό θέατρο στη Βουλγαρία το 19ο αιώνα (τα νεώτερα μικρά μελετήματα της Ξανθίππης Κοτζαγεώργη²⁹ για τη Βάρνα και τον Πύργο και της Ελένης Γουλή³⁰ για τη Φιλιπούπολη μαζί με το παλιό άρθρο του Γ. Σιδέρη³¹ για την ίδια περιοχή, φανερώνουν ότι το θέμα χρήζει έρευνα σε βάθος), για το ελληνικό θέατρο στην Οδησό³² μετά το 1821 αλλά και γενικότερα στη Ρωσία. Εξάιρεση αποτελεί το πολυμελετημένο ποντιακό θέατρο³³, χωρίς βέβαια να είναι γνωστό εάν έχουν

²⁸ Πούχνερ Βάλτερ (2002) Η νέα εικόνα της ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου, όπως διαμορφώθηκε από τις θεατρολογικές έρευνες των τελευταίων 25 χρόνων ό.π.

²⁹ Κοτζαγεώργη Ξανθίππη (1996) Μουσική και θέατρο στις ελληνικές κοινότητες της Βουλγαρίας (τέλη του 19ου – 20ού αιώνα). *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 8, 1996, 89-126. Της ίδιας (1991) Educational and cultural activities of Greeks in Varna (mid 19th - 1906). *Balkan Studies*, 32, 2, 1991, 217-233. Της ίδιας (1994) The Greek community of Burgas: Education and culture. *Etudes Balkaniques* 1, 1994, 73-85.

³⁰ Γουλή Ελένη (2003) Το θέατρο στη Φιλιπούπολη στο τέλος του 19ου αιώνα: Το οδοιπορικό των ελληνικών επαγγελματικών θιάσων. Στο αφιέρωμα: «Το θέατρο της Διασποράς». *Καθημερινή-Επτά Ημέρες*, 7 Σεπτ. 2003, 15-17.

³¹ Σιδέρης Γιάννης (1965) Το νέο ελληνικό θέατρο στη Φιλιπούπολη. *Νέα Εστία*, 39, 917, 15 Σεπτ. 1965, 1229-1237.

³² Το μελέτημα της Άνας Ταμπάκη καλύπτει την περίοδο 1814-1818. Για τη δράση των Ελλήνων το 19ο και 20ο αιώνα στην Οδησό βλ. Καραβία Μαρία (1998) *Οδησός, η λησμονημένη πατρίδα*. Αθήνα: Άγρα, και της ίδιας (2003) Έλληνες ηθοποιοί και καλλιτέχνες στην Οδησό. Στο αφιέρωμα. «Το θέατρο της Διασποράς» ό.π., 11-14.

³³ Πλούσια η μέχρι σήμερα βιβλιογραφία του θέματος. Αναφέρω ενδεικτικά: Μουζενίδης, Τάκης (1959) Το ποντιακό θέατρο. Αθήνα, Παμποντιακή Ένωσις. Λαμψίδης, Οδυσσέας (1970) Γύρω απ' το ποντιακό θέατρο: Υπόσταση και ιστορία του 1922-1972. *Αρχαίον Πόντου*, 10. Σαμουηλίδης Χρήστος (1980) *Το λαϊκό παραδοσιακό θέατρο του Πόντου*. Αθήνα. β' έκδ. Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1991. Μουρατίδης Ερμής (1991) *Το ποντιακό θέατρο: Μικρασιατικός Πόντος 1850-1922*.

εξαντληθεί οι υπάρχουσες πηγές για το θέμα. Για το ελληνικό θέατρο στη Ρουμανία μετά το 1821 υπάρχουν τα μελετήματα της Cornelia Papacostea – Danielopolu³⁴, ενώ για τις υπόλοιπες χώρες της Βαλκανικής³⁵ δεν έχουν γίνει σχετικές έρευνες.

Αλλά και για την Αίγυπτο³⁶ (Αλεξάνδρεια – Κάιρο) δεν υπάρχει μια μελέτη συνολικής παρουσίας της εκεί θεατρικής δραστηριότητας των Ελλήνων, αλλά μικρά μελετήματα. Νέες πληροφορίες στην έρευνα για το νεοελληνικό θέατρο της Διασποράς το 19ο αιώνα καταθέτει τώρα η έκδοση της τελευταίας δίτομης μελέτης του καθηγητή Θόδωρου Χατζηπανταζή³⁷, η οποία παρακολουθεί το δρομολόγιο των ελληνικών επαγγελματικών θιάσων στο ευρύτερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου από το 1828-1875, ενώ αναμένεται η συνέχειά της μέχρι το 1922.

Όσον αφορά το μελετητικό ενδιαφέρον για το θέατρο του απόδημου ελληνισμού στον 20ό αιώνα (α' και β' μισό), η υπάρχουσα βιβλιογραφία αποδεικνύει ότι αυτό παραμένει περιορισμένο. Με εξαίρεση το θέατρο των Ελλήνων στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής³⁸ και στην Αυστραλία³⁹, για το οποίο υπάρχει σχετική βιβλιογραφία, όχι πάντα με την

Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης. Του ίδιου (1995) *Το ποντιακό θέατρο: Νότια Ρωσία – Γεωργία – Ουκρανία – Αζερμπαϊτζάν – Τσετσενία: 1810-1917*. Θεσσαλονίκη. Του ίδιου (2000) *Το ποντιακό θέατρο: Νότια Ρωσία – Γεωργία – Ουκρανία – Αζερμπαϊτζάν – Τσετσενία: 1917-1985*. Θεσσαλονίκη. Πούγχερ Βάλτερ (1994). Το παραδοσιακό λαϊκό θέατρο του Πόντου στον εθνολογικό του, συσχετισμό. Στον τόμο: *Βαλκανική Θεατρολογία*. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 201-213. Βλ. επίσης σειρά άρθρων στα περιοδικά *Ποντιακό Θέατρο*, *Ποντιακά Φύλλα*, *Ποντιακή Εστία*, καθώς και παλαιότερη βιβλιογραφία από τον Τ. Ι. Παμπούκη (1950) Βιβλιογραφικά και άλλα σημειώματα για το ποντιακό θέατρο. *Ποντιακό Θέατρο*, 2.

³⁴ Papacostea-Danielopolu Cornelia (1969) *La vie culturelle de la communauté grecque de Bucarest dans la seconde moitié du XIXème siècle. Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, 7, 2, 311-333 και 3, 475-493. Της ίδιας (1996) *Comunitatile Grecesti din România în secolul al XIX-lea*. Bucharest, Omonia. Της ίδιας (1998) *Convergences culturelles Gréco-Roumaines: 1774-1859*. Thessaloniki, Institute for Balkan Studies. Ευχαριστώ τη συνάδελφο κ. Άννα Ταμπάκη για την επισήμανση των μελετημάτων αυτών.

³⁵ Για το ελληνικό θέατρο στη Σερβία ελάχιστες είναι οι πληροφορίες. Βλ. Ανδρεάδης Χρήστος (1979) *Το ελληνικό θέατρο στο Μοναστήρι της Σερβίας και ο θίασος της Ανθίππης Κόκκου. Νέα Εστία*, 85, 397-403. Επίσης Χατζηπανταζής, Θόδωρος (2002) *Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβεως*. Τόμ. Α2. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, 488-489.

³⁶ Τελευταία χρονολογικά συμβολή στην εξέταση του αντικειμένου η ανακοίνωση της Ελένης Γουλή «Αιγυπτιώτες Έλληνες δραματουργοί» στο συνέδριο «Η λογοτεχνία του Απόδημου Ελληνισμού» (Σύμη, 4-5 Οκτ. 2003), δημοσιεύτο ακόμη μελέτημα όπου συγκεντρώνεται και όλη η προγενέστερη βιβλιογραφία.

³⁷ Χατζηπανταζής Θόδωρος (2002). *Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβεως*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2 τόμ. Πέραν της ήδη γνωστής από την προγενέστερη βιβλιογραφία, ελληνικής θεατρικής ζωής στην Σμύρνη, στην Κωνσταντινούπολη και εν μέρει στην Αίγυπτο, η μελέτη καταθέτει πληροφορίες για παραστάσεις ελληνικών θιάσων στη Ρουμανία (βλ. τόμ. 2, σ. 502, 639-641, 734-735, 961-967, 1051-1055), στη Ρωσία (Οδησσό, Αζοφική και Κίεβο) (ό.π., 666, 689-693, 905), στη Βουλγαρία (ό.π., 736-737, 769-771, 867-869, 902-903) στη Τεργέστη και στη Βιέννη (ό.π., 738-739).

³⁸ Βονασέρας Ευτύχιος. *Σαράντα χρόνια θέατρο*. Νέα Υόρκη, Σταματάκης, Ταβουλάρης, Διονύσιος (1930) *Απομνημονεύματα*. Αθήνα, Πυρσός, Σιδέρης Γιάννης (1930) *Το θέατρο (Η Κοποπούλη στην Αμερική)*. *Μουσικά Χρονικά*, 8-9, 1930, 203-204. Μαλαφούρης Μπάμπης (1948) *Έλληνες της Αμερικής: 1528-1948*. Νέα Υόρκη. Το Εθνικό Θέατρο για το ταξίδι της ελληνικής τραγωδίας στην Αμερική. *Νέα Εστία*, 52, 1952, 1578-1581. Μόνιμο ελληνικό θέατρο Αμερικής. *Χρονικό*, 1971, 208. Λεμός Αδαμάντιος (1989) *Η ουτοπία του Θέσπη: Θεατρικό οδοιπορικό*. Αθήνα, Φιλιππότης. Δημητρίδης Αντρέας (1997) *Ο Νικόλαος Λεκατσός και η συμβολή του στην ανάπτυξη της υποκριτικής τέχνης στην Ελλάδα*. Διδακτορική διατριβή στη Φιλοσοφική Σχολή του Παν. Κρήτης, Ρέθυμνο. Λεμός Αδαμάντιος (2003) *Στην Αμερική του 20ού αιώνα. Μόνιμο ελληνικό θέατρο στη Νέα Υόρκη*. Στο αφιέρωμα, «Το θέατρο της Διασποράς». *Καθημερινή – Επτά Ημέρες*, 7 Σεπτ. 2003, 24-27. Χρήσιμες επίσης οι μελέτες του καθηγητή Γιώργου Γιάνναρη (1985) *Οι Έλληνες μετανάστες και το ελληνοαμερικάνικο μυθιστόρημα*, Αθήνα, και (2000) *Πολιτισμικοί ανταγωνισμοί και ο Ελληνισμός*. Αθήνα, Σάκκουλας.

³⁹ Δημητρακόπουλος Νικόλαος (1953). *Δύο ελληνικές παραστάσεις σε πανεπιστήμια της Αυστραλίας*. Αθήνα. Καναράκης Γεώργιος (1985). *Η λογοτεχνική παρουσία των Ελλήνων στην Αυστραλία*. Αθήνα, Ίδρυμα Νεοελληνικών Σπουδών. Του ίδιου (1993). *Μία Οδύσσεια στο ελληνικό θέατρο της Αυστραλίας: Το φαινόμενο του Χρυσόστομου Μαντουριδίου*. Σύδνεϋ. Πιερρή-Γεωργίου Δέσποινα (1994). Από την ιστορία του ελληνικού θεάτρου στην Αυστραλία (άρθρο) *Μελβούρνη. Δέκα χρόνια ελληνικό θέατρο Αυστραλίας*: Λεύκωμα του Ελληνικού Θεάτρου Αυστραλίας (Ε.Θ.Α.). Βασιλακάκος Γιάννης (1997). *Η νεοελληνική λογοτεχνία της Διασποράς-Αυστραλία*. Αθήνα Gutenberg. Κεφ.: Ο ρόλος του Έλληνα θεατρικού συγγραφέα στην Αυστραλία, 29-35. Papademetre Leo (1999) *Hellenic drama born and under: A tradition for a displaced world in search of its myth. Etudes Helleniques*, 7, 2, 199-212. Αφιέρωμα Greeks in Australia=Les Grecs d' Australie.

απαραίτητη επιστημονική τεκμηρίωση, ούτε στην έκταση και στο βάθος που το αντικείμενο επιβάλλει, προκειμένου για τις δύο αυτές εύριθμες και οικονομικά εύρωστες παροικιακές κοινότητες, οι βιβλιογραφικές αναφορές για το αντίστοιχο θέμα στη Γερμανία⁴⁰, στη Γαλλία και στη Μεγάλη Βρετανία⁴¹ είναι ανύπαρκτες, για να αναφερθούμε μόνο στις μεγάλες χώρες της δυτικής Ευρώπης.

Αντιλαμβάνεται, λοιπόν, κανείς ότι για τη συγγραφή μιας τέτοιας παγκόσμιας ιστορίας θεάτρου που να περιλαμβάνει τις θεατρικές δραστηριότητες των Ελλήνων σε παγκόσμιο επίπεδο, πρέπει να προηγηθούν μικρές και μεγάλες μελέτες για κάθε χώρα ξεχωριστά ή ακόμα για κάθε περιοχή ή πολιτεία όπως π.χ. για κάθε πολιτεία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, όπου υπάρχει ελληνικό στοιχείο.

Πρόκειται για ένα μεγάλονοο και μακροπρόθεσμο ερευνητικό σχέδιο που θα απαιτήσει μεγάλο αριθμό ερευνητών, η υλοποίηση του οποίου ξεπερνά πιστευώς τα όρια της προσδόκιμης βιολογικής μας ζωής.

Με όλες αυτές τις σκέψεις, και έχοντας συνειδητοποιήσει τα μεγάλα αυτά κενά που αποτελούν ζητούμενα για την ιστορική έρευνα του θεάτρου, η ομιλούσα, λόγω της μακρόχρονης προσωπικής της ενασχόληση με το αντικείμενο σε δύο σημαντικά κέντρα του ελληνισμού εκείθεν του Αιγαίου, στην Κωνσταντινούπολη⁴² και τη Σμύρνη⁴³, συνέταξε πρόταση διδασκαλίας επιλεγόμενου μαθήματος στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα «Το θέατρο του Ελληνισμού της Διασποράς: 19ος-20ός αιώνας».

Etudes Hellenique 7, 2, autumn 1999. Ιωσηφίδου Πιπίνα (2001). *Η Ελληνική Ορθόδοξη Κοινότητα του Σύνδνεϋ και της Νέας Νότιας Ουαλίας και το παροικιακό θέατρο*. Σύνδνεϋ, Herodotou Maria (2000) Ο συλλογικός χαρακτήρας της ελληνοαυστραλιανής λογοτεχνίας. Στον τόμο: *Ο Ελληνισμός στον 21ο αιώνα*. Επιμ. Στ. Κωνσταντινίδης, Θ. Πελαγίδης. Αθήνα, Παπαζήσης, 418-438. Καναράκης Γιώργος (2003) Το ομογενειακό θέατρο της Αυστραλίας. Στο αφιέρωμα: «Το θέατρο της Διασποράς». Καθημερινή – Επτά Ημέρες, 7 Σεπτ. 2003, 28-30. Ελευθεριάδης Γιώργος (2003) *Η εξέλιξη του ελληνικού παροικιακού θεάτρου στη Μελβούρνη από τις αρχές του αιώνα έως σήμερα*. Διδακτορική Διατριβή, Μελβούρνη, La Trabe University. Χρήσιμες επίσης οι διατριβές: Tsounis Michael (1971) *Greek communities in Australia*. Ph.D Thesis. Adelaide, University of Adelaide, και Allimonos Con. K. (2002) *Australia's greek regional brotherhoods: 1901-1945*. Ph.D Thesis. Melbourne, La Trobe University, School of Historical and European Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences. Επίσης οι μελέτες του Αναστάσιου Τάμη (1997) *Ιστορία των Ελλήνων της Αυστραλίας*. Θεσσαλονίκη, Βάνιας. Tamis Anastasios and Gavakis Effie (2002) *Australia and Canada: The Greek migrants' experience*. Με την ευκαιρία ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή κ. Αναστάσιο Τάμη για τη επιστημονική βιβλιογραφικών αναγραφών σχετικών με το θέμα, τις οποίες είχε την καλωσύνη να θέσει στη διάθεσή μου. Το Αρχείο Ελληνικής Διασποράς στο Τμήμα Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου La Trobe της Μελβούρνης, το οποίο ο ίδιος έχει οργανώσει, πιστεύω ότι έχει πολλά να προσφέρει στην έρευνα του αντικείμενου.

⁴⁰ Δεν υπάρχει σχετική βιβλιογραφία. Κάποιες πληροφορίες στο άρθρο του Γιώργου Χατζηδάκη (2003) «Των Ελλήνων οι κοινότητες». Στο αφιέρωμα: «Το θέατρο της Διασποράς» *Καθημερινή – Επτά Ημέρες*, 7 Σεπτ., σ. 31.

⁴¹ Εξαίρεση αποτελεί το κυπριακό θέατρο στη Μεγάλη Βρετανία στο οποίο αναφέρεται το άρθρο του Anastasios Petsalal (1992) *The Cypriot Theatre in Greek Britain*. *Το Γιοφύρι: Journal of Modern Greek Studies*, 19, 50-61.

⁴² Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις (1994-1996) *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19ο αιώνα*. Αθήνα, Νέος Κύκλος Κωνσταντινουπολιτών 2 τόμ. Της ίδιας (1999) *Κωνσταντινουπολίτικα Θεατρικά προγράμματα: 1876-1900: Συμβολή στη βιβλιογράφηση θεατρικών μονόφυλλων του 19ού αιώνα*. Αθήνα, ΕΛΙΑ. Της ίδιας (2000) *Το αρχαίο ελληνικό δράμα στις ελληνικές παροικίες: Το παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης στο 19ο αιώνα*. *Παράβασις*, 3, 191-219. Της ίδιας (2000) *Το θέατρο και οι ελληνικές συσσωματώσεις στην Κωνσταντινούπολη: Η περίπτωση του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου: 1861-1922*. *Επιστημονικό Συμπόσιο «Ο έξω Ελληνισμός Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1800-1922: Πνευματικός και κοινωνικός βίος*. (Αθήνα, 30-31 Οκτ. 1998). Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας 137-175. Της ίδιας (2002) *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19ο αιώνα*. Στον τόμο: *Κωνσταντινούπολη, η Πόλη των πόλεων = Constantinople, the City of cities*. Επιμ. Γιώργος Γιαννακόπουλος. Αθήνα, Έφεσος, 2002, 115-134. Της ίδιας (2003) *Το πολύμορφο θέατρο της Κωνσταντινούπολης*. Στο αφιέρωμα: «Το θέατρο της Διασποράς». *Καθημερινή – Επτά Ημέρες*, 7 Σεπτ. 2003, 5-7.

⁴³ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις (1998) *Το θέατρο στη Σμύρνη*. Στο αφιέρωμα: «Σμύρνη, το καύχημα της Ιωνίας». *Καθημερινή – Επτά Ημέρες*, 3 Μαΐου, 21-23. Της ίδιας (1998) *Το θέατρο στα κέντρα του μείζονος Ελληνισμού*. *Επίλογος*, 183-189. Της ίδιας, Σμυρναϊκές θεατρικές εκδόσεις: Η συμβολή τους στην ελληνική δραματουργία του 19ου αιώνα: Εισήγηση στο *Συνέδριο «Χίος – Ιωνία: θέατρο» (Χίος, 16-17 Νοεμ. 2002)* (πρακτικά υπό έκδοση).

Οι σκοποί του μαθήματος:

Για μεν τους προπτυχιακούς φοιτητές: α) η μετάδοση της γνώσης που έχει αποκτηθεί στο συγκεκριμένο αντικείμενο, με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία και γενικότερα ο εμπλουτισμός της ιστορικής γνώσης και ειδικότερα αυτής για την ελληνική διασπορά, εφόδιο απαραίτητο για όσους μελλοντικά επιθυμούν να μελετήσουν το θέατρο του απόδημου ελληνισμού, β) η όξυνση της ιστορικής σκέψης και η ενδυνάμωση της ιστορικής συνείδησης στους νέους ανθρώπους ως συνέχεια της διαμόρφωσή της στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καθώς επίσης η καλλιέργεια αισθήματος εθνικής συνοχής και αλληλεγγύης των Ελλήνων του μητροπολιτικού κέντρου προς τον απόδημο ελληνισμό, που αν και θεωρείται αυτονόητο, δεν σημαίνει ότι είναι και πάντοτε δεδομένο και γ) η ενημέρωση των μελλοντικών θεατρολόγων στον ανωτέρω επιστημονικό προβληματισμό και η υπογράμμιση της αναγκαιότητας προώθησης της έρευνας προς την κατεύθυνση αυτή, με τελικό στόχο την ευαισθητοποίηση της μερίδας εκείνης των φοιτητών που επιθυμούν να ασχοληθούν με την έρευνα, ώστε να στρέψουν το ερευνητικό τους ενδιαφέρον και προς τον τομέα αυτό. Η διδασκαλία του μαθήματος στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών του Τ.Θ.Σ. έχει τους ίδιους σκοπούς και ίδιο τελικό στόχο, με την επιπλέον ποιοτική προσθήκη, τη μύηση στην έρευνα των μεταπτυχιακών φοιτητών με την ανάθεση ερευνητικών εργασιών⁴⁴, που αντικαθιστούν τη γραπτή εξέταση, και οι οποίες στοχεύουν στη διερεύνηση άγνωστων τομέων του θέματος.

Οργάνωση του μαθήματος:

Για την προετοιμασία του μαθήματος, η διδάσκουσα συγκέντρωσε και κατέγραψε όση βιβλιογραφία της ήταν προσιτή (εδώ πρέπει να τονιστεί η αναγκαιότητα άμεσης οργάνωσης μιας βάσης δεδομένων για την ελληνική διασπορά που θα έλυνε πολλά προβλήματα ενημέρωσης των ενδιαφερομένων και σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο) και συνέταξε ένα τομίδιο 87 σελίδων με τα εξής περιεχόμενα:

α) Διευθύνσεις και τηλέφωνα βιβλιοθηκών και κέντρων πληροφόρησης στην Ελλάδα σε σχέση με τον απόδημο ελληνισμό.

β) Γενική βιβλιογραφία για το ίδιο θέμα και βιβλιογραφία για τον ομογενειακό τύπο και γ) Βιβλιογραφία χωρισμένη ανά χώρα με αλφαβητική σειρά.

Η βιβλιογραφία αυτή περιλαμβάνει δύο σκέλη:

Γενική βιβλιογραφία για τον ελληνισμό σε κάθε χώρα και ειδικότερα, αυτοτελή και μη μελετήματα, όπου υπάρχουν, για το θέατρο των Ελλήνων, στη συγκεκριμένη κάθε φορά χώρα.

Ακολουθεί καταγραφή τίτλων του ομογενειακού τύπου (εφημερίδες και περιοδικά) πάλι ανά χώρα, με τις χρονολογίες έκδοσής τους, πρωτογενές υλικό χρησιμότητας για τη θεατρολογική έρευνα.

Όλη αυτή η προετοιμασία κρίθηκε απαραίτητη για τη βιβλιογραφική υποστήριξη του μαθήματος. Η γενική βιβλιογραφία για την ελληνική διασπορά, απαραίτητη για το εισαγωγικό μέρος του μαθήματος, καθώς και η αντίστοιχη για κάθε χώρα, προτείνονται στους φοιτητές για περαιτέρω μελέτη, η ειδική βιβλιογραφία για το θέατρο για ενημέρωση των φοιτητών πάνω στα στοιχεία των δημοσιευμένων ερευνών και ο ομογενειακός τύπος ως πηγή μελλοντικών ερευνών.

⁴⁴ Μέσα από τις μεταπτυχιακές αυτές εργασίες που βρίσκονται κατατεθειμένες στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, ξεχωρίζω τις εργασίες της Πολυξένης Μπενάκη για το «Ποντιακό Θέατρο», της Ανθούλας Χοτζάκογλου με τίτλο «Το ποντιακό θέατρο μέσα από το περιοδικό *Ποντιακή Εστία*: 1975-2001» και της Ευρυδίκης Κουκούτση με τίτλο «Γεώργιος Βράκας: 1896-1964. Ένας Έλληνας ηθοποιός στη Ρουμανία». Η τελευταία ανακάλυψε το προσωπικό αρχείο ενός άγνωστου στην Ελλάδα Έλληνα ηθοποιού που διακρίθηκε στην τέχνη του στη Ρουμανία και μέσα από αυτό παρουσίασε τη ζωή και το έργο του.

Δομή του μαθήματος:

Το εισαγωγικό μάθημα αφιερώνεται στην επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής Διασποράς, όπως παρουσιάζεται μέσα από το ομότιτλο εγχειρίδιο του Ι. Κ. Χασιώτη⁴⁵ που προτείνεται και ως κύριο βοήθημα.

Σύμφωνα με την ιστορικογενετική-δομική μέθοδο διδακτικής της ιστορίας⁴⁶ η οποία δέχεται ότι η εκάστοτε ιστορική πραγματικότητα διαρθρώνεται δομικά από τρία βασικά στοιχεία, το οικονομικό, το κοινωνικό και το πολιτιστικό, έχει καταστεί σαφές σε διδάσκοντες και διδασκόμενους, ότι το θέατρο, εξεταζόμενο ιστορικά, τόσο ως λογοτεχνικό είδος, όσο και ως σκηνική πράξη, εντάσσεται στην πολιτιστική δημιουργία μιας κοινωνίας, και προϋποθέτει την πολιτική, οικονομική και κοινωνική οργάνωσή της. Έτσι, πριν εξεταστεί το θέατρο των Ελλήνων σε κάθε χώρα, παρουσιάζονται οι ιστορικές συνθήκες οικειοθελούς ή υποχρεωτικής αποδημίας τμημάτων του ελληνικού πληθυσμού, οι πολιτικοκοινωνικές και οικονομικές συνθήκες στις χώρες υποδοχής τους, καθώς και οι αντίστοιχες των ελληνικών κοινοτήτων την εποχή που εμφανίζονται ενασχόληση με το θέατρο (εκδόσεις, μεταφράσεις, συγγραφή θεατρικών έργων, θεατρικές παραστάσεις, διαλέξεις), συνθήκες που επιτρέπουν ή επηρεάζουν θετικά την καλλιτεχνική δημιουργία.

Τα υπόλοιπα μαθήματα χωρίζονται σε δύο ενότητες:

α) Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στο ελληνικό θέατρο της ιστορικής διασποράς αρχίζοντας από τα μέσα του 18ου αιώνα με τις πρώτες εκδόσεις θεατρικών έργων στα ελληνικά από τα τυπογραφεία της Βενετίας (από το 1745), και της Βιέννης (από το 1791), και συνεχίζοντας στην προεπαναστατική περίοδο με την εμφάνιση του θεάτρου στις παραδουνάβιες ηγεμονίες στο Βουκουρέστι, στο Ιάσιο, επίσης στην Οδησό, στην Τεργέστη, στις Κυδωνίες, στη Σμύρνη και στην Κ/πολη. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η έντονη ανάπτυξη της θεατρικής δραστηριότητας στα μεγάλα κέντρα του ελληνισμού στην Οθωμανική αυτοκρατορία, αλλά και σε μικρότερα, μετά την ψήφιση του Χάτι - Χουμαγιούν (1856) (Κ/πολη, Σμύρνη, παράλια Μικράς Ασίας, παράλια Ευξείνου Πόντου), επίσης στη Βουλγαρία, τη Νότια Ρωσία και την Αίγυπτο (Αλεξάνδρεια, Κάιρο, Πόρτ-Σάϊτ),

β) Η δεύτερη ενότητα αφορά στην προσπάθεια σύνθεσης μιας εικόνας για το ελληνικό θέατρο της μεταναστευτικής διασποράς στον 20ό αιώνα, ιδιαίτερα μετά τη μικρασιατική καταστροφή, αλλά και μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο, με τις λιγοστές ψηφίδες, που, όπως ανέφερα, βρισκονται στη διάθεσή μας. Η γενική εικόνα, που τα δεδομένα μας επιτρέπουν να σχηματίσουμε, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το ελληνικό θέατρο ακολούθησε την ιστορική μοίρα, ανοδική και πτωτική, των ελληνικών παροικιών, μέχρι την οριστική εξαφάνισή του μαζί με αυτές, για να μεταφερθεί σε νέες εστίες, στη Δυτική Ευρώπη, την Αυστραλία, την Αμερική και την Αφρική, όπου χιλιάδες μεταναστών ρίζωσαν τον 20ό αιώνα, και ιδιαίτερα μετά την καταστροφή των πλούσιων ελληνικών κέντρων της Ανατολικής Μεσογείου. Σε μακρινές πλέον πατρίδες ο απανταχού ελληνισμός συνεχίζει να εκφράζει τις ψυχικές και πνευματικές αναζητήσεις του μέσω του θεάτρου. Μόνο που αυτό αλλάζει πλέον χαρακτήρα. Από κοσμοπολίτικο και ψυχαγωγικό, γίνεται το θέατρο των μεταναστών, που εκφράζει τον πόνο της αποδημίας, το θρήνο για τις χαμένες πατρίδες και τη νοσταλγία για την επιστροφή.

Στα τέλη του 20ού αιώνα και στο γύρισμα του 21ου, το θέατρο των Ελλήνων, που είναι πλέον δημιουργήμα της δεύτερης και της τρίτης γενιάς μεταναστών, πρέπει να εξεταστεί σε σχέση με το φαινόμενο της αφομοίωσης τους και της επιρροής τους από την κυριαρχούσα κουλτούρα κάθε τόπου (γλώσσα και πολιτισμό), όπου μέσα από την αγγλική κυρίως

⁴⁵ Χασιώτης Ι. Κ. (1993) ό.π.

⁴⁶ Θουκυδίδης Ιωάννης (2002) *Διδάσκοντας ιστορία: Από τις θεωρίες μάθησης στη στοχοθετική στρατηγική*. Αθήνα, Ατραπός, 217-219.

γλώσσα⁴⁷ εκφράζονται αισθήματα και καταστάσεις που απευθύνονται σε μια παγκοσμιοποιημένη πλέον κοινότητα. Όμως είναι πολύ νωρίς για να βγάλει κανείς συμπεράσματα, τη στιγμή που λείπουν οι επιμέρους μελέτες. Η μελέτη του θεάτρου του ελληνισμού της διασποράς στον 20ό αιώνα, αποτελεί, όπως ήδη ελέχθη, ένα ζητούμενο για τον επιστημονικό χώρο της ελληνικής θεατρολογίας, που θα μας δώσει μελλοντικά μια τεκμηριωμένη εικόνα της πνευματικής αυτής δημιουργίας του εξωελλαδικού ελληνισμού.

Πρέπει κλείνοντας να επισημάνουμε ότι για να υπάρξουν μελλοντικά θετικά αποτελέσματα από τη σχετική έρευνα, πρέπει να υπάρξει μέριμνα εντοπισμού, διάσωσης και οργάνωσης των αρχείων των αποδήμων, όπου αυτά ευρίσκονται, είτε στην Ελλάδα, είτε στο εξωτερικό, με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού, ή με την ίδρυση ενός Διεπιστημονικού Ερευνητικού Ινστιτούτου Μετανάστευσης, όπως πολύ ορθά είχε προτείνει από παλαιά η κ. Λίνα Βεντούρα⁴⁸. Έτσι θα αμβλυνθούν κάπως προβλήματα που ανακύπτουν στην πράξη, όπως είναι οι συνεχείς μετακινήσεις στο εξωτερικό, η έρευνα σε αρχεία μη προσιτών γλωσσών όπως π.χ. σε αρχεία βαλκανικών γλωσσών, προβλήματα στα οποία αν προστεθούν και οι δυσκολίες εντοπισμού και πρόσβασης σε πηγές ερευνητικού υλικού, αποθαρρύνουν τους νέους ερευνητές να αναλάβουν τέτοιες πρωτοβουλίες.

⁴⁷ Βλ. περίπτωση Ελληνοαμερικανών και Ελληνοαυστραλών συγγραφέων.

⁴⁸ Βεντούρα Λίνα (1995) Η διάσωση των αρχείων των αποδήμων Ελλήνων και η μελέτη της ιστορίας της μετανάστευσης. *Τα Ιστορικά*, 12, 23, Δεκ. 1995, 458-460.

